

Economisch - Statistische Berichten

44e JAARGANG - 7 OKTOBER 1959 - No. 2204

BAKSTEEN
Juwelier

HORLOGES

SIERADEN

TAFELZILVER

Sinds 1837 in het hart van Rotterdam

WESTEWAGENSTRAAT 70 — TELEFOON 110583

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

**wettelijke
aansprakelijkheids-
verzekering**

condities gebaseerd op meer
dan 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

Financiering
en verzekering
van invoer-
uitvoer-
en
transito-zaken

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: 0 1800 52939. Administratie: 0 1800
38040. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400).*
*Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

Verscheidenheid binnen de landbouw

Eind augustus jl. verscheen een tweetal rapporten van het Landbouw-Economisch Instituut, die bij de komende prijsonderhandelingen in de landbouwpolitiek een belangrijke rol zullen spelen¹⁾. Hoewel beide rapporten betrekking hebben op de financiële uitkomsten van de landbouwbedrijven zijn zij wezenlijk verschillend van inhoud en opzet: het ene geeft aan welke financiële uitkomst onder normale omstandigheden kunnen worden verwacht bij de in het rapport aangenomen prijzen, terwijl het andere aangeeft hoe de specifieke omstandigheden van het jaar 1958/'59 het bedrijfsresultaat hebben beïnvloed. Beide rapporten geven cijfers over het zgn. arbeidsinkomen van de boer bij maximaal 2.900 uur handenarbeid in het bedrijf, d.w.z. het verschil tussen bedrijfsopbrengsten en bedrijfskosten zonder beloning voor de arbeid (handenarbeid en bedrijfsleiding) van de boer.

De eindcijfers van beide rapporten t.a.v. dit arbeidsinkomen van de boer, die zijn weergegeven in nevenstaande grafiek, vertonen opmerkelijke verschillen tussen de gebieden, die hun uiteindelijke oorzaak vinden in de grote verscheidenheid van bedrijfstypen binnen de Nederlandse landbouw. De begrote inkomens voor 1959/'60 bedragen voor de meeste weidegebieden en voor alle zandgebieden met gemengd bedrijf f. 5.000 tot f. 6.000. Voor de laatste betekent dit, dat het geschatte inkomen aanzienlijk lager begroot wordt dan de bestaande inkomensgarantie in het landbouwbeleid, nl. voor 1958/'59 f. 6.830 op een gemengd bedrijf van 10 ha. Slechts indien de prijzen hoger zullen zijn dan is aangenomen in het rapport, dat zoveel mogelijk van de voor 1959 geldende garantieprijzen uitgaat, kan het gegarandeerde inkomen in deze gebieden worden gehaald. Het rapport geeft tevens aan welke invloed een verschil in prijs van de verschillende produk-

ten op het arbeidsinkomen van de boer heeft, zodat het inkomen van de boer voor andere prijsverhoudingen eenvoudig kan worden berekend. Voor verschillende groepen weidebedrijven geldt hetzelfde. In de kleiweidegebieden echter, waar de melkkostprijs belangrijk lager is dan in de andere gebieden, wordt bij de huidige garantieprijs een aanmerkelijk hoger arbeidsinkomen voor de boer begroot.

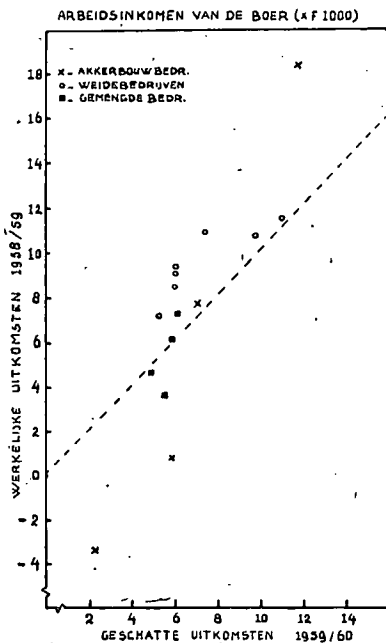
De akkerbouwbedrijven vertonen een wel zeer uiteenlopend beeld: in het rapport is bij dezelfde geschatte prijzen een veel lager inkomen op de Groninger kleibedrijven berekend dan op de bedrijven in Z.W. Nederland en dit terwijl de Zuidelijke bedrijven kleiner zijn dan de Groninger bedrijven. Twee oorzaken kunnen uit het rapport voor deze verschillen worden gevonden: 1. de boer in het Z.W. van ons land verricht meer handenarbeid in zijn bedrijf; 2. de granen met een t.o.v. de kostprijs lage opbrengstprijs nemen een veel kleinere plaats in het bouwplan van het Z.W. in dan in Groningen, terwijl de suikerbieten in het Z.W. relatief veel en bovendien met zeer lage kostprijs worden geteeld. Afgezien van mogelijke landbouwtechnische redenen is er ook een economische reden voor

het handhaven van een belangrijke graanteelt in Groningen, nl. de aanwezigheid van de stroverwerkende industrie.

Bezien we nu de werkelijke resultaten in het juist afgesloten boekjaar 1958/'59, dan blijken verschillende van deze factoren in dat jaar nog sterker te hebben gesproken dan onder normale omstandigheden. De verscheidenheid in uitkomsten is daardoor nog veel groter geweest. Voor weidebedrijven blijkt 1958/'59 over de gehele linie gunstiger resultaten te hebben gehad dan voor 1959/'60 worden begroot, zodat in alle gebieden het gegarandeerde inkomen dit jaar wel gehaald werd. De gemengde bedrijven vertonen een iets ongunstiger beeld, terwijl de akkerbouwbedrijven in Noord en Zuid nog sterker uiteenlopen dan in de begroting voor 1959/'60.

's-Gravenhage.

Drs. J. A. KUPERUS.

¹⁾ Rapport 324: „Kosten en opbrengsten in de landbouw per bedrijf en per produkt (voorcalculatie 1959/'60)”. Rapport 335: „Uitkomsten van landbouwbedrijven. Voorlopig overzicht 1958/'59”.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Verscheidenheid binnen de landbouw, door Drs. J. A. Kuperus	799	Kapitaalkosten van een kernenergiecentrale, door Drs. J. Anten	806
Doelmatigheid bij de Overheid een paradox, door H. J. A. M. Vrouwenfelder	800	Verkort jaarverslag van de Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut over 1958	809
Juiste termijnen voor exportkredietverzekering, door Mej. Dra. T. Faber	802	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	811

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
 Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris J. H. Zoon.
 COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
 J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

In dit artikel betoogt schrijver dat een van de oorzaken van mogelijke ondoelmatigheden bij de Overheid moet worden gezocht in de veelheid van maatregelen die juist genomen zijn om het doelmatig handelen te bevorderen; het is z.i. juist dit teveel dat op zichzelf een niet onbelangrijke bron vormt van veel ondoelmatigheid. Komt men op andere terreinen tot de algemeen aanvaarde conclusie dat het geheel van een groot aantal delen meer is dan de som van deze delen, bij de Overheid moet men, het geheel van controlemaatregelen en -instanties overziende, volgens schrijver tot de conclusie komen, dat de waarde van het geheel minder is dan de waarde van elke maatregel of instantie afzonderlijk. Zou men aan het reeds grote aantal bestaande hiërarchische en functionele instanties en maatregelen nog meerdere toevoegen, dan zou de ondoelmatigheid zich hierdoor in steeds sterkere mate gaan openbaren, aldus schrijver.

Doelmatigheid bij de Overheid een paradox

Klacht over ondoelmatigheid is niet alleen van deze tijd.

De vraag, of de middelen waarover de Overheid de beschikking heeft en welke voor een belangrijk deel uit belastingen afkomstig zijn, wel op de meest doelmatige wijze worden besteed, blijft vele generaties bezighouden. Wellicht kan men beter zeggen dat deze vraag velen met verontrusting blijft vervullen. De algemeen heersende en ook wel uitgesproken ongerustheid over de doelmatigheid van de besteding door de Overheid is niet alleen van de laatste jaren. Als men de historie van de openbare financiën en van de regelen voor het beheer daarvan nagaat, ziet men, dat ook in het verleden bij voortdurende verontrusting sprake is. Deze verontrusting heeft er in de loop van de laatste anderhalve eeuw mede toe geleid, dat de regelen voor het beheer en voor de verantwoording uitgebreid en verscherpt zijn. Mede onder invloed van de in de laatste jaren toegenomen controlemogelijkheden door de Staten-Generaal, zijn ook pogingen gedaan de controle op de besteding van overheidsmiddelen ook en met name door de Staten-Generaal te doen toenemen. Men denke in dit verband aan de openbaarheid van de verantwoording, welke openbaarheid in het midden van de vorige eeuw nog bijzonder veel, zo niet alles, te wensen overliet.

Gezien ook de in de laatste jaren toegenomen twijfel aan de doelmatigheid van de bestedingen door de Overheid is men er blijkbaar nog niet in geslaagd de openbaarheid zo goed te doen functioneren, dat uit de overgelegde stukken en toelichtingen ook het al of niet betrachten van de gepaste zuinigheid in voldoende mate duidelijk wordt. Het valt althans op dat men bij het doen van suggesties vrijwel allerwege vraagt om een onderzoek te doen instellen naar de wijze van besteden door de Overheid. Deze vraag varieert van enerzijds het doen instellen van een onderzoek ad hoc, hetzij door wat men pleegt te noemen buitenstaandersdeskundigen, hetzij door een zgn. bezuinigingscommissie ¹⁾ en anderzijds het creëren van een meer permanent orgaan dat zou moeten worden belast

met het houden van toezicht op de doelmatigheid der bestedingen.

Men ziet hierbij kennelijk over het hoofd dat deze vraag niet nieuw is en reeds, zo al niet eeuwenlang dan toch vele tientallen jaren, heeft geklonken. Onder invloed van dit soort kreten is dan ook in de loop van de historie een groot aantal maatregelen genomen, dat moest dienen ter bevordering van een zo doelmatig mogelijke besteding van de overheidsmiddelen.

Juist en in het bijzonder het overheidsapparaat heeft dusdanige karakteristieke kenmerken, dat het gevaar van een niet of niet in voldoende mate waakzaam zijn tegen verspilling en ondoelmatigheid, belangrijk groter is dan bij het bedrijfsleven. De typische kenmerken vragen dan ook om maatregelen, aangepast aan deze eigen aard van het overheidsapparaat in een democratisch geordende samenleving, zoals wij die in het algemeen in West-Europa kennen. Men kan de vraag stellen, of men bij alle goed bedoelde pogingen tot het bereiken van zo optimaal mogelijke bestedingen, wel geheel geslaagd is en of dus de telkens daarna weer opklinkende kreet om maatregelen ter bevordering van de doelmatigheid, niet min of meer gerechtvaardigd mag worden genoemd.

Oorzaken van ondoelmatigheid.

Hoewel iedereen erkent dat een van de meest bijzondere eigen kenmerken van het overheidsapparaat gelegen is in het feit, dat de werkzaamheden niet gericht zijn op het verwerven van een inkomen en het dus niet of nauwelijks mogelijk is het nut van de te brengen offers af te wegen tegen het verkregen effect, betwijfel ik toch of een ieder zich wel in voldoende mate bewust is van de consequenties die dit voor het overheidsapparaat heeft. Juist dit kenmerk heeft nl. vele gevolgen voor het gedragspatroon van de ambtenaar en van de ambtenarij, en is op zich weer oorzaak van het ontstaan van eigen wetten en wetmatigheden binnen het overheidsapparaat. Wanneer men dan bovendien bedenkt dat, in verband met de bijzondere positie van de Overheid, ook de status van de ambtenaar een zeer bijzondere is geworden en dat daarbij dus het personeels-

¹⁾ Naar analogie van de zgn. commissie Welter.

beleid, of wat daarvoor doorgaat, een geheel eigen weg is gegaan, dan wordt het duidelijk dat men echte of vermeende ondoelmatigheden bij het overheids-handelen niet kan bestrijden met dezelfde middelen die hiervoor al of niet terecht in gebruik zijn gekomen bij het bedrijfsleven.

De zeer bijzondere positie van de Overheid wordt door tallozen, die zich geroepen voelen tot het doen van suggesties ter bevordering van de doelmatigheid, niet of niet in voldoende mate onderkend. Men geeft er zich nauwelijks rekenschap van dat juist de specifieke kenmerken van het overheidsapparaat bepaalde echte of vermeende ondoelmatigheden tot gevolg hebben. Voor een zo juist mogelijke bestrijding is dan ook een zo volledig mogelijke analyse van de oorzaken een gebiedende eis.

Het is opvallend dat vrijwel allen, die zich geroepen voelen tot het doen van suggesties ter verbetering van de doelmatigheid en van de efficiency, verzuimen:

a. het bewijs te leveren dat er sprake is van onvermijdbare inefficiency;

b. na te gaan waar de mogelijke oorzaken van eventueel aanwezige ondoelmatigheid bij de Overheid liggen.

Juist dit laatste verzuim leidt nog wel eens tot suggesties, die naar mijn mening de situatie eerder zullen verslechteren dan dat zij tot verbetering kunnen leiden. Men ziet hierbij immers over het hoofd dat er reeds in het verleden aanleiding is geweest tot het uiten van echte of vermeende klachten, en dat deze kritiek ook in het verleden nimmer geheel zonder uitwerking is gebleven. Immers, de al of niet terecht geuite kritiek was voor geen enkele regering een welkom geluid en men heeft er dan ook steeds naar gestreefd maatregelen te nemen en voorschriften te geven waarmee beoogd werd een zo doelmatig mogelijke besteding en verantwoording te bereiken. Deze pogingen hebben van oudsher geleid tot het voorschrijven van procedures en het creëren van coördinerende, inspecterende en controlerende organen.

Het is niet alleen voor de insider langzamerhand bekend dat ambtelijke molens zeer langzaam malen, hetgeen in niet geringe mate mede moet worden toegeschreven aan de hiervoor genoemde procedures en voorgeschreven maatregelen. Bij de Overheid moet nl., alvorens een beslissing of een maatregel kan worden uitgevoerd, een groot aantal instanties worden ingeschakeld. In een onlangs in dit blad verschenen artikel over de vraag, of rationalisatie van het regeringsapparaat een wensdroom is ²⁾, werden enkele organisaties en instanties genoemd, die zijn ingesteld om te komen tot een verhoging van de efficiency en tot een bezuiniging op de bestaande apparatuur. Ten onrechte is hier naar mijn mening gesproken over de verschillende organisaties en instanties, omdat er nl. nog veel meer organen en instanties zijn wier gehele of gedeeltelijke taak het is om te coördineren, te inspecteren, te controleren, kortom de doelmatigheid en de efficiency mede te bevorderen.

Zo zijn er in de loop van een groot aantal decennia een aantal instanties en procedures gecreëerd binnen het ambtelijk apparaat, waarvan het de bedoeling was dat zij een zo doelmatig mogelijke besteding mede zouden bevorderen.

En hiermede komen wij tot de wellicht wat paradoxaal aandoende stelling, dat een van de oorzaken van mogelijke ondoelmatigheden bij de Overheid gezocht moet worden in de vele maatregelen die juist genomen zijn om het doelmatig handelen te bevorderen en het is juist dit teveel dat

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 4 maart 1959, no. 2173.

(Advertentie)

op zichzelf een niet onbelangrijke bron vormt van veel ondoelmatigheid.

Komt men op andere terreinen tot de algemeen aanvaarde conclusie dat het geheel van een groot aantal delen meer is dan de som dezer delen, bij de Overheid moet men, het geheel van controlemaatregelen en -instanties overziende, tot de conclusie komen, dat de waarde van het geheel minder is dan de waarde van elke maatregel of instantie afzonderlijk.

Afgezien derhalve van nog andere oorzaken van of tendenties tot ondoelmatigheid bij het overheidsapparaat, menen wij dat juist een overmaat van bezorgdheid, zij het wellicht ondeskundige bezorgdheid, geleid heeft en nog steeds leidt tot ondoelmatig handelen.

Mede in het licht hiervan kan een verklaring worden gevonden voor het alléns in omvang, toenemende verschijnsel van de zgn. overheidsstichtingen. Voor bepaalde taken bij de Overheid heeft men nl. kans gezien een stichting op te richten, welke stichting dan verder voor 100 pCt. van het tekort door het Rijk wordt gesubsidieerd, maar waarmee men trachtte af te komen van de al te innige en al te hartelijke belangstelling van tal van controle-organen. Deze vlucht is echter slechts tot op zekere mate mogelijk.

Het merkwaardige verschijnsel doet zich dan bovendien nog voor dat vrijwel alle aandacht van de zeer talrijke controle-instanties in het bijzonder gericht is op een betrekkelijk zeer gering deel van het apparaat en van de uitgaven. Grote projecten en grote eenheden ontsnappen in het algemeen vaak aan de zeer gedetailleerde bemoeiing van het grote aantal hiërarchische en functionele controle-instanties.

Een op de oorzaken afgestemde bestrijding is noodzakelijk.

Bij het vragen of suggereren van verbeteringen in de doelmatigheid van het overheidsapparaat zal men derhalve in eerste instantie moeten nagaan welke de oorzaken van mogelijke kwalen zijn.

Behalve het in deze beschouwing gesignaleerde verschijnsel van een teveel aan maatregelen, zijn er ook nog andere oorzaken die juist bij het overheidsapparaat de tendens hebben het streven naar een optimale doelmatigheid in de weg te staan of deze te frustreren. Hierbij kan onder andere worden gedacht aan een van de grond-

De Berner Unie heeft voor de verschillende categorieën kapitaalgoederen maximaal verzekerbare krediettermijnen vastgesteld. Zo is de langstmogelijke krediettermijn — voor zware kapitaalgoederen — op vijf jaar gesteld. Schrijfster gaat na, of de maximaal verzekerbare krediettermijnen wel juist zijn bepaald en of (her)verzekering door de Staat van exportkredieten, welke vijf jaar overschrijden, gewenst is. Haar conclusie luidt, dat de huidige maximaal verzekerbare krediettermijnen voor zware kapitaalgoederen veelal te kort zijn en dat de Berner Unie een meer gedifferentieerde indeling zou moeten opstellen, waarbij voor kapitaalgoederen met lange technische en economische levensduur langere exportkredieten dan vijf jaar verzekerbaar zouden moeten zijn. De herverzekering van het politieke risico van exportkredieten over langer dan vijf jaar zou bij de Wereldbank moeten worden ondergebracht, waarvan een betere spreiding en ook een vermindering van dit risico het gevolg zal kunnen zijn. Aldus zouden op ruimere schaal en op beter aan de ontwikkeling aangepaste termijnen kredieten voor ontwikkelingslanden beschikbaar komen.

Juiste termijnen voor export- kredietverzekering

Een fabrikant van kapitaalgoederen, die naar de zgn. ontwikkelingslanden wenst te exporteren, is veelal genoodzaakt, voor het grootste deel van het verkoopbedrag over meerdere jaren krediet te verstrekken.

De redenen voor deze kredietverlening kunnen zijn gelegen hetzij bij de koper, die niet over voldoende liquide middelen beschikt, hetzij bij het land van bestemming, waar de voor de betreffende aankoop benodigde deviezen niet aanstands beschikbaar zijn, dan wel bij beide gezamenlijk. Door deze noodzaak tot kredietverlening over meerdere jaren wordt de exporteur geconfronteerd met een aantal speciale financiële problemen, t.w. hoe financiert hij de transactie over de periode tussen het tijdstip van de levering van het kapitaalgoed en het tijdstip, waarop hij het laatste aflossingsbedrag ontvangt — de betaling

pleegt veelal in termijnen plaats te vinden — alsook hoe vrijwaart hij zich zoveel mogelijk tegen het risico, dat op de vervaldatum de aflossingsbedragen niet te zijner vrije beschikking zouden komen en ten slotte hoe vrijwaart de verkoper zich tegen het risico, dat hij t.z.t. voor de aflossingsbedragen minder Nederlandse guldens zou ontvangen dan waarop hij ten tijde van de verkoop had gerekend. Dit artikel handelt met name over het tweede aspect, t.w. de exportkredietverzekering, terwijl het eerste aspect, t.w. de exportfinanciering hier en daar ter sprake wordt gebracht, doch het derde aspect geheel buiten beschouwing blijft.

Voor de dekking van het risico, dat op de vervaldatum de aflossings- en rentebedragen van het verleende exportkrediet niet te zijner vrije beschikking zouden komen, kan

(vervolg van blz. 801)

kenmerken van ons overheidsapparaat, nl. de openbaarheid. De openbaarheid bij het beheer van onze overheidsfinanciën is steeds in belangrijke mate bedoeld geweest als een middel ter bevordering van een zo doelmatig mogelijke besteding. Anderzijds moet men constateren dat het soms juist deze openbaarheid is die een bedrijfs-economisch verantwoorde handelwijze in de weg staat. Het zou onjuist zijn hieruit de conclusie te trekken dat dan de openbaarheid in haar huidige vorm maar zou moeten worden afgeschaft of verminderd. Wel is het echter gerechtvaardigd de vraag te stellen, of de wijze waarop de openbaarmaking geschiedt, nog wel geheel is aangepast aan de ontwikkeling van het overheidsbudget, zoals wij die in de laatste decennia hebben zien plaatsvinden. Met name geeft bijv. de huidige begrotingstechniek nauwelijks meer voldoende inzicht in de taken die het overheidsapparaat verricht en in de wijze waarop deze worden uitgevoerd. Het is zelfs voor een insider nauwelijks mogelijk hierover een indruk te krijgen aan de hand van de officiële begrotingsstukken.

Nu verwacht kan worden dat naar aanleiding van al of niet terecht geuite klachten er weer aandrang zal worden uitgeoefend op het bevorderen van de doelmatigheid bij het overheidsapparaat, en het gevaar bestaat, dat men in

een herhaling zal vallen van de in het verleden reeds zo vaak gemaakte omissie, waardoor er weer nieuwe controlerende, coördinerende of inspecterende instanties zullen worden opgericht, meenden wij er goed aan te doen op het hierboven genoemde verschijnsel de aandacht te vestigen.

Alvorens maatregelen te nemen tot verbetering van de doelmatigheid bij het overheidsapparaat zal men zich dienen te bezinnen op de vraag of er, gezien de eisen aan een democratisch regeringsapparaat en de daaraan opgedragen bestuurlijke taak, sprake is van een vermijdbare en onaanvaardbare ondoelmatigheid.

Men zal hiertoe, behalve met een opsomming van de verschijnselen, moeten beginnen met een nadere analyse teneinde de oorzaken op te sporen. Men zal hierbij, naar mijn stellige overtuiging, stuiten op het verschijnsel dat er een te groot aantal hiërarchische en functionele instanties en maatregelen zijn die, hoewel zij op zich zelf tot taak hebben de doelmatigheid te bevorderen, in haar tegendeel zijn komen te verkeren. Men hoede zich dus vooral voor het toevoegen aan het reeds grote aantal bestaande maatregelen, omdat zich hierdoor de ondoelmatigheid in steeds sterkere mate zal gaan openbaren.

's-Gravenhage.

H. J. A. M. VROUWENVELDER.

de Nederlandse exporteur zich wenden tot de Nederlandse Credietverzekering Maatschappij N.V. Deze sluit, indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan, de kredietverzekering met de exporteur af, doch brengt de transactie in herverzekering onder bij de Nederlandse Staat. Dit laatste geschiedt, omdat zowel het zgn. politieke risico — dit is het risico, dat als gevolg van regeringsmaatregelen, van politieke gebeurtenissen of van transfermoeilijkheden de crediteur niet op de vervaldatum de te vorderen bedragen ter vrije beschikking ontvangt — alsook het commerciële risico — dit is het risico, dat de debiteur zijn betalingsverplichtingen niet nakomt — voor transacties met een kredietduur van meerdere jaren te groot wordt geacht, om door particuliere verzekeraars te worden gedekt. Uitgangspunt voor de herverzekering bij de Nederlandse Staat is, dat met de exporttransactie Nederlandse belangen worden gediend.

Ook in andere kapitaalgoederenexporterende landen zijn van staatswege voorzieningen getroffen voor de exportkredietverzekering en soms ook voor de exportfinanciering. Toen in de eerste jaren van het huidige decennium de internationale concurrentie bij de export van kapitaalgoederen zich verscherpte, dreigden exportfinanciering en exportkredietverzekering wapens te worden in deze concurrentiestrijd, met name doordat de aspirantkopers de verschillende aanbieders handig tegen elkaar uitspeelden op het terrein van lange krediettermijnen en lage rentevoeten. De internationale organisatie van exportkredietverzekeraars, de zgn. Berner Unie, heeft een belangrijke bijdrage geleverd om paal en perk te stellen aan deze ongezonde situatie en wel door de verschillende kapitaalgoederen in categorieën in te delen en voor de verschillende categorieën maximaal verzekerbare krediettermijnen vast te stellen. Zo werd voor zware kapitaalgoederen, die dus voor de langstmogelijke krediettermijnen in aanmerking komen, deze maximaal verzekerbare krediettermijn op vijf jaar gesteld, te rekenen vanaf het tijdstip van de gemiddelde levertijd. Bovendien werd als richtlijn bepaald, dat bij levering minimaal 20 pCt. van de koopsom door de verkoper moet zijn ontvangen.

Weliswaar konden deze afspraken slechts de aangesloten kredietverzekeringmaatschappijen binden en bleven de Staten zelf vrij langere krediettermijnen te verzekeren of te herverzekeren, doch de afspraken van de Berner Unie hebben dit gunstige gevolg gehad, dat de kredietenwedloop algemeen werd veroordeeld en dat de Staten zich bij de kredietverzekering of -herverzekering in het algemeen hebben gehouden aan de door de Berner Unie opgestelde limieten. Daar komt nog bij, dat ook de Raad van de O.E.E.S. en de opstellers van het verdrag van de Europese Economische Gemeenschap regelingen hebben getroffen om vervalsing in concurrentievoorwaarden als gevolg van steunmaatregelen van Staten te voorkomen en eventueel weg te nemen. In het Verdrag van de E.E.G. hebben m.n. de artikelen 92, 93, 101, 102 en 112 op deze materie betrekking, waarbij de eerstgenoemde vier artikelen zich beperken tot het handelsverkeer tussen de Lid-Staten op de gemeenschappelijke markt, doch art. 112 zich met de uitvoer naar derde landen bezighoudt. Steunmaatregelen, door de Lid-Staten bij uitvoer naar derde landen toegepast, dienen vóór het einde van de overgangperiode geleidelijk met elkaar in overeenstemming te worden gebracht. Van de invloed van dit artikel zal in de toekomst meer kunnen worden verwacht dan in het huidige stadium van de E.E.G.,

doch de maatregelen door de O.E.E.S. getroffen zijn reeds thans werkzaam ¹⁾.

Zijn de maximaal verzekerbare krediettermijnen door de Berner Unie juist bepaald?

Voor de kredietgever of zijn kredietverzekeraar is van een juiste krediettermijn sprake, indien de totale aflossingsduur van het exportkrediet de kortste van de volgende twee categorieën van perioden niet overschrijft:

1. De technische levensduur van het betreffende kapitaalgoed, mede rekening houdend met eventueel tropische klimaattoestanden en misschien minder deskundige behandeling in het ontwikkelingsland.

2. De economische levensduur van het betreffende kapitaalgoed, mede rekening houdend met het niveau van prijzen en kosten in het ontwikkelingsland. Een gebruikt kapitaalgoed is in economische zin niet versleten, zolang in enig jaar a kleiner is dan de som van b en c, waarbij

a. is de verkoopprijs vóór dit gebruikte kapitaalgoed in het betreffende jaar;

b. is de contante waarde van toekomstige jaarlijkse verschillen tussen enerzijds het totaal van jaarlijkse afschrijving, rente en direct bijkomende kosten ²⁾ van een nieuw kapitaalgoed, dat een jaarlijkse prestatie levert gelijk aan die van het gebruikte kapitaalgoed en anderzijds de jaarlijks direct bijkomende kosten van het betreffende gebruikte kapitaalgoed, een en ander berekend over de toekomstige periode, waarin het gebruikte kapitaalgoed in technisch opzicht nog niet versleten is.

c. is de contante waarde van de toekomstige residuwaarde van het gebruikte kapitaalgoed.

Voor de kredietnemer is van juiste financiering sprake, indien de totale aflossingsduur van het exportkrediet zoveel mogelijk is aangepast aan de langste van de volgende drie categorieën van perioden:

3. Het aantal jaren, waarover de contante waarden van de toekomstige jaarlijkse netto grensoptbrengsten van het betreffende kapitaalgoed, omgerekend tegen de verwachte geldende valutakoersen, in totaal gelijk zijn geworden aan de koopprijs van dit kapitaalgoed.

4. Het aantal jaren, waarover de contante waarden van de toekomstige jaarlijkse netto deviezenoptbrengsten en/of deviezenbesparingen, teweeggebracht door het betreffende kapitaalgoed, in totaal gelijk zijn geworden aan de koopprijs van dit kapitaalgoed, of — ruimer gezien — het aantal jaren, waarover de contante waarden van de toekomstige jaarlijkse netto deviezenoptbrengsten en/of deviezenbesparingen, teweeggebracht door de economische eenheid, waarvan het betreffende kapitaalgoed een onderdeel vormt, in totaal gelijk zijn geworden aan dat gedeelte van de prijs van deze economische eenheid, dat in deviezen moet worden betaald. Met een economische eenheid kan zijn bedoeld een fabriek, waarvan het betreffende kapitaalgoed een onderdeel vormt, maar ook een landstreek, die door irrigatie, door wegeaanleg e.d. tot ontwikkeling is gebracht — waarbij het betreffende kapitaalgoed is ingeschakeld — en tot een gebied is geworden, dat deviezenoverschotten oplevert. Het betreffende kapitaalgoed heeft in dat geval tot „external economies” aanleiding gegeven.

5. Het aantal jaren, waarover de totale deviezenoptbrengsten en/of deviezenbesparingen, in het land van

¹⁾ Mr. G. D. Cohen Tervaert: „Internationale aspecten der exportkredietverzekering”, Economisch Kwartaaloverzicht Amsterdamse Bank, 4e kwartaal 1958.

²⁾ Operating costs.

bestemming van het betreffende kapitaalgoed teweeggebracht door de op gang gekomen economische ontwikkeling, dan wel door het verloop van de wereldconjunctuur, het verloop van het exportprijspeil of andere factoren, zodanig zijn opgelopen, dat de aflossing van de koopprijs van het onderhavige kapitaalgoed niet meer stuit op betalingsbalansmoeilijkheden. Hierbij speelt dus de ontwikkelingsfase van het land van bestemming een rol.

Nu kunnen er drie vormen van kapitaalgoederen worden onderscheiden, t.w. het economisch direct productief kapitaal³⁾ (kapitaalgoederen gebruikt bij de industrie, de landbouw, de scheepvaart etc.), het economisch indirect productief kapitaal (installaties voor openbare nutsbedrijven) en het sociaal indirect productief kapitaal (bijv. ziekenhuizen en wegen).

Voor economisch direct productief kapitaal zal de lengte van periode 3 die van periode 2 naderen. Periode 2 heeft n.l. betrekking op kosten en periode 3 op opbrengsten. Aangezien voor de financiering van economisch direct productief kapitaal de lengte van de perioden 4 of 5 geen overwegende rol speelt, kan worden gesteld, dat bij deze vorm van kapitaal zowel voor de kredietgever als voor de kredietnemer de krediettermijn juist is, indien de totale aflossingsduur van het exportkrediet enerzijds de kortste van de perioden 1 en 2 niet overschrijdt, doch anderzijds hieraan zoveel mogelijk is aangepast.

Voor economisch indirect productief kapitaal zal periode 3 langer zijn dan periode 1 of 2. In vele gevallen zullen ook de perioden 4 en 5 langer zijn dan periode 1 of 2. Ook in dit geval dient de aflossingsduur van het exportkrediet de kortste van de perioden 1 en 2 niet te overschrijden, doch hieraan zoveel mogelijk te zijn aangepast. Voor de kredietgever is dan de krediettermijn juist bepaald; voor de kredietnemer is deze in feite te kort. Een langere krediettermijn ontmoet bij de kredietgever of zijn verzekeraar terecht onoverkomelijke bezwaren en de kredietnemer is dus genoodzaakt uit andere bronnen een deel van de benodigde aflossingsbedragen te verkrijgen.

Nu moet het echter niet uitgesloten worden geacht, dat periode 4 korter is dan periode 1 of 2. Van het standpunt van de kredietnemer beschouwd, zou dus de krediettermijn ook dienovereenkomstig korter kunnen zijn. Blijft de krediettermijn aangepast aan periode 1 of 2, dan vermag het gemakkelijk dit — voor de kredietnemer de aflossingsmogelijkheid. Voor de kredietgever rijzen uit de hier beschreven verhouding tussen krediettermijn, periode 1 of 2 en periode 4 geen gevaren, dat de aflossing niet zou worden betaald. Het is zelfs niet uitgesloten, dat periode 5 korter is dan periode 1 of 2, hoewel de kans hierop gering moet worden geacht. Er geldt dan dezelfde redenering als voor het geval, dat periode 4 korter is dan periode 1 of 2.

Voor sociaal indirect productief kapitaal geldt in grote trekken hetzelfde als voor economisch indirect productief kapitaal. De lengte van periode 3 nadert hier tot oneindig en de kredietnemer is dus in 'nóg sterkere mate genoodzaakt naar andere bronnen om te zien voor de aantrekkings van de benodigde aflossingsbedragen, hetgeen gemakkelijker is naarmate periode 4 of 5 korter is.

Uit bovenstaande analyse van de standpunten van kredietgever en kredietnemer ten aanzien van de juiste krediettermijnen voor de drie vormen van kapitaalgoe-

³⁾ Dr. J. F. Michels: „Het middellange exportkrediet”, blz. 5.

deren volgt, dat in alle gevallen de totale aflossingsduur van het exportkrediet ten eerste noch de technische noch de economische levensduur mag overschrijden en ten tweede de kortste van deze beide perioden zoveel mogelijk moet benaderen. De maximaal verzekerbare krediettermijnen, welke door de Berner Unie voor de zware kapitaalgoederen, zoals bijv. voor spoorwegmaterieel, turbines, schepen, baggermaterieel, telecommunicatie-apparatuur, op vijf jaar zijn bepaald, voldoen wel aan de eerstgenoemde voorwaarde doch niet aan de tweede. Het gevaar dat hierin schuilt is onderkend door Klaasse, die hierover schreef⁴⁾:

„Maar wanneer men de duur van de financiering te zeer zou „knijpen”, dan heeft men de kans, daardoor onbewust en ongewild het gevaar te scheppen voor het in gebreke raken van de debiteurlanden, hetgeen natuurlijk zich pas zou demonstreren, wanneer men niet door telkens nieuwe kredietverleningen de debiteurlanden in staat stelt, het ene gat met het andere te stoppen”.

Op grond van het voorgaande ben ik er voorstandster van, dat de Berner Unie een meer gedifferentieerde indeling opstelt van de verschillende groepen kapitaalgoederen met bijbehorende maximaal verzekerbare krediettermijnen, waarbij voor de kapitaalgoederen met lange technische en economische levensduur een langere krediettermijn dan vijf jaar na levering verzekerbaar zou moeten zijn. De technische en economische gegevens voor deze opstelling zouden door het georganiseerde bedrijfsleven kunnen worden verstrekt. Voorwaarde voor het voorgaande moet zijn dat de bij de Berner Unie aangesloten kredietverzekeringmaatschappijen de herverzekering kunnen dekken. Op dit punt kom ik nog terug. Door deze procedure wordt bevorderd, dat de exporteurs in de landen, waarvan de kredietverzekeringmaatschappijen bij de Berner Unie zijn aangesloten, enerzijds minder aanleiding hebben, onderling een kredietenwedloop te ontketenen en anderzijds beter opgewassen zijn tegen Amerikaanse exporteurs, die kapitaalgoederen leveren in het kader van een lening van de Export-Import Bank, terwijl er last but not least voor de kredietnemers een juistere financiering mogelijk is.

Zoals reeds werd opgemerkt, hebben de Staten zich bij de kredietverzekering en -herverzekering in het algemeen gehouden aan de door de Berner Unie opgestelde limieten, maar doordat de van staatswege gegeven ontwikkelingsleningen met lange looptijd buiten de bemoeiingen van de Berner Unie vielen en bij het verstrekken van deze ontwikkelingsleningen veelal werd bepaald, dat goederen, uit de middelen van deze leningen aan te schaffen, in het kredietverstrekende land moesten worden gekocht, waarbij de leverancier contante betaling van zijn Staat ontving, moet nochtans worden vastgesteld, dat een Nederlandse exporteur van kapitaalgoederen als gevolg van de limitering van de kredietverzekering tot vijf jaar in een ongunstiger positie verkeerde dan bijv. zijn Amerikaanse concurrent, die goederen in het kader van een lening van de Export-Import Bank kon leveren. Mede om aan deze ongelijkheid in de concurrentieverhoudingen een eind te maken, acht ik de vastlegging van de verzekerbaarheid van langere krediettermijnen door de Berner Unie gewenst.

Is verzekering of herverzekering van exportkredieten, welke vijf jaar overschrijden, door de Staat gewenst?

Aan de verzekering of herverzekering van exportkredieten, welke vijf jaar overschrijden, voor rekening van de

⁴⁾ C. A. Klaasse: „Exportfinanciering”, Economisch Kwartaaloverzicht Amsterdamsche Bank, 2e kwartaal 1958.

Staat van het exporterend land zijn naar mijn mening risico's verbonden, welke veelal bezwaarlijk door een enkele Staat kunnen worden gedragen. Het is bekend, dat vele ontwikkelingslanden van tijd tot tijd te kampen hebben met betalingsbalansmoeilijkheden, waarvoor een groot aantal oorzaken is aan te wijzen. Ik neem hier bijv. de veelal sterke afhankelijkheid van een gering aantal exportproducten, welke daarenboven meestal aan grote prijsfluctuaties onderhevig zijn. Ook de inflatie, soms extra versterkt in tijden van grote exportopbrengsten ofwel door de pogingen te ambitieuze ontwikkelingsplannen te realiseren. Verder de instabiele politieke verhoudingen, waardoor bestrijding van de inflatie wordt bemoeilijkt en waarbij de wens bepaalde groepen van kiezers gunstig te stemmen aanleiding kan geven tot in economisch opzicht minder juiste regeringsbesluiten. Ten slotte noem ik hier de toeneming van de consumptie, soms gepaard gaande met een daling van de voedselvoortbrenging, een en ander veroorzaakt door de inschakeling van de voorheen in de landbouw werkzame bevolking bij de in gang zijnde ontwikkelingsprojecten of de nieuwe industrieën.

Indien als gevolg van deze betalingsbalansmoeilijkheden de rente- en aflossingsverplichtingen op ontvangen exportkredieten niet of tijdelijk niet zouden kunnen worden nagekomen, zou de last hiervan bij herverzekering door de Staat uiteindelijk op de belastingbetalers drukken en hoewel ik van oordeel ben, dat een bloeiende export van kapitaalgoederen voor ons land een levensnoodzaak is, meen ik toch, dat de hierboven omschreven risico's bij krediettermijnen langer dan vijf jaar niet door een enkele Staat behoren te worden gedragen.

Maar een voorspoedige en evenwichtig mogelijke vooruitgang van de ontwikkelingslanden is een zaak, die de gehele wereld aangaat, en omdat de International Bank for Reconstruction and Development (Wereldbank) reeds jarenlang aan deze vooruitgang een zeer positieve bijdrage levert door het verstrekken van leningen en het geven van adviezen aan ontwikkelingslanden en door het verrichten van economische onderzoekingen in deze landen, meen ik, dat in deze richting de oplossing van het thans gerezen probleem moet worden gezocht. De Wereldbank beschikt tezamen met het Internationale Monetair Fonds over de best mogelijke informatie omtrent de economische situatie en de vooruitzichten van de ontwikkelingslanden. Zij beschikt voorts over gegevens omtrent verleende exportkredieten, welke haar gedurende de laatste jaren door een aantal kredietverstrekende landen worden opgegeven. Bovendien hebben zowel de Wereldbank als het I.M.F. de autoriteit om zo nodig aan de regeringen van ontwikkelingslanden aanwijzingen te geven omtrent het te volgen economische en vooral ook monetaire beleid. Inschakeling van de Wereldbank bij de herverzekering van exportkredieten, zou dus niet alleen een betere spreiding van de risico's, doch ook een vermindering van de risico's betekenen.

De oprichting van een afdeling of een andere vorm van aftakking van de Wereldbank acht ik daarom gewenst. Hiervoor zouden de Lid-Staten een gedeelte van hun quotum ter beschikking dienen te stellen en hier zouden exportkredietverzekeringen over langer dan vijf jaar in herverzekering kunnen worden genomen.

Nu dient van leningen, welke de Wereldbank verstrekt, de terugbetaling steeds door de regering van het kredietontvangende land te worden gegarandeerd en er zou dus voor de herverzekering van exportkredieten door de Wereldbank eveneens een officiële zekerheid moeten

worden verschaft. Een transfergarantie van de Centrale Bank van het kredietontvangende land is hiertoe het meest geëigend. Zij betekent een goede waarborg dat niet lichtvaardig betalingsverplichtingen worden aangegaan voor overbodige goederen en sluit aan bij de huidige praktijk van de kredietverzekering. Bovendien zou de herverzekering door de Wereldbank uitsluitend betrekking moeten hebben op het politieke risico en niet op het debiteurenrisico van een exporttransactie. Bij overheidsaankopen kan gewoonlijk het debiteurenrisico onder het politieke risico worden gerangschikt en bij particuliere aankopen kunnen beide risico's zeer wel afzonderlijk worden onderkend.

Door deze procedure zou kunnen worden bereikt, dat op ruimere schaal en op beter aan de ontwikkeling aangepaste termijnen kredieten voor ontwikkelingslanden beschikbaar komen. Naast Wereldbankleningen voor ontwikkelingsprojecten, waarvoor geen particulier kapitaal beschikbaar is en naast Export-Importbankleningen en andere leningen door Staten zelf verstrekt, kunnen dan via de bestaande organen van de kapitaalmarkten exportkredieten worden verstrekt voor kapitaalgoederen, waarvan de import in het ontwikkelingsland economisch wenselijk is, doch welke voor Wereldbankleningen niet in de eerste plaats in aanmerking komen. Of het verantwoord is voor de import van deze goederen deviezen beschikbaar te stellen — de omstandigheden in het betreffende ontwikkelingsland in aanmerking genomen — zou ter beoordeling aan de Centrale Bank van dat land mogen worden overgelaten. De status, het prestige en de deskundigheid van de Centrale Banken zijn aan de Wereldbank bekend op grond van haar jarenlange ervaring met deze operaties. Bovendien beschikt de Wereldbank — zoals reeds vermeld — over de best mogelijke informatie omtrent de economische situatie en vooruitzichten van de ontwikkelingslanden zelf.

De Wereldbank zou de regeringen van kapitaalgoederen exporterende landen op de hoogte dienen te stellen van de ontwikkelingslanden, die „open” zijn voor herverzekering en, indien voor een bepaald land beperkingen zijn ingesteld, hetzij in de vorm van een plafond voor de totaal in herverzekering te nemen bedragen, hetzij in de vorm van een uiterste krediettermijn, een en ander in overeenstemming met de huidige praktijk van de Staten jegens de kredietverzekeringsmaatschappijen, dit onmiddellijk moeten mededelen. Indien dan voorts bij aspirant-kopers de usance ingang zou vinden, dat zij — na een desbetreffende toezegging te hebben verworven — in de aanvraag, om offerten vermelden, dat de Centrale Bank een transfergarantie zal verstrekken voor de betreffende transactie, zal een soepele werkwijze sterk worden bevorderd.

Samenvattend stel ik dus, dat de huidige maximaal verzekerbare krediettermijnen voor zware kapitaalgoederen veelal te kort zijn en dat de Berner Unie een meer gedifferentieerde indeling zou moeten opstellen, waarbij voor kapitaalgoederen met lange technische en economische levensduur langere exportkredieten dan vijf jaar verzekerbaar zouden moeten zijn. De herverzekering van het politieke risico van exportkredieten over langer dan vijf jaar zou bij de Wereldbank moeten worden ondergebracht, waarvan een betere spreiding en — wat zeer belangrijk is — ook een vermindering van dit risico het gevolg zal kunnen zijn. Aldus zou kunnen worden bereikt, dat op ruimere schaal en op beter aan de ontwikkeling aangepaste termijnen kredieten voor ontwikkelingslanden beschikbaar komen.

Hilversum.

T. FABER, ec. dra.

Schrijver wijdt in dit artikel in het bijzonder aandacht aan de investeringen in duurzame activa die een kernenergiecentrale met zich brengt. Daartoe wordt eerst een beknopte technische uiteenzetting gegeven van een atoomcentrale van het Calder-Hall type. Daarna wordt een opsomming gegeven van de verschillende vermogenscomponenten en wordt aangegeven voor welke fase van het productieproces deze componenten bestemd zijn. Aldus wordt een aantal kosten centra gecreëerd, waarvoor de kosten der investeringen kunnen worden begroot. Veronderstelt men geen revolutionaire wijzigingen in het centrale-systeem dan is kostenverlaging mogelijk door: 1. lagere kosten bij gelijkblijvende productie; 2. gelijke kosten doch hogere productie; 3. het bouwen van centrales met een aanzienlijk grotere capaciteit, bijv. 500 MW i.p.v. 300 MW. Teneinde tot een betere schatting van de investeringskosten te komen bepleit schrijver het opstellen van deelbegrotingen.

Kapitaalkosten van een kernenergiecentrale

Van de kostprijs van een kWh, geleverd door een kernenergiecentrale, maken de kapitaalkosten een zeer belangrijk gedeelte — ca. 60 pCt. — uit. De bepalende factor is hierbij de hoogte van de kapitaalinvesteringen. Kennis hieromtrent, in het bijzonder wat de componenten betreft, is uiteraard van zeer veel belang. Nu zijn in de literatuur wel gegevens omtrent de totale kapitaalkosten van een bepaalde kernenergiecentrale te vinden, maar naar gegevens omtrent de componenten zal men veelal tevergeefs zoeken. Het is ongetwijfeld een verdienste van de auteur Hardung, dat hij in zijn boek: „Chancen der Atomwirtschaft”, een schatting heeft gemaakt van de hoogte van de kapitaalkosten van een centrale van het Calder-Hall type, zowel in totaliteit als voor de componenten. Deze gegevens zullen o.a. als basis dienen voor de strekking van dit artikel. Evenals in een vorig artikel ¹⁾ zullen ten gerieve van de niet ingewijde lezer de ter sprake komende begrippen eerst nader worden toegelicht.

Begripsomschrijving.

I. Grafiet-gemodereerd.

Een centrale van het Calder-Hall type, een Engels ontwerp, is een zgn. grafiet-gemodereerde centrale, die de warmte-energie opwekt volgens het principe dat reeds eerder is uiteengezet ¹⁾. Ter aanvulling hierop het volgende. De neutronen die bij de kernsplittings vrijkomen hebben een zeer grote snelheid. Deze neutronen zullen slechts dan hun tweeledige functie, t.w. het splitsen van U²³⁵-kernen en het omvormen van U²³⁸-atomen in plutonium, naar behoren kunnen vervullen wanneer hun snelheid aanzienlijk vertraagd (gemodereerd) wordt. Deze vertraging kan worden bereikt door de neutronen „in botsing te brengen” met deeltjes die nagenoeg in rust verkeren (dit is het principe van de zgn. elastische botsingen). Als botsingsmateriaal wordt in dit geval grafiet gebruikt; de koolstofatomen (waaruit het grafiet is opgebouwd) vertonen nl. de gunstige eigenschap neutronen terug te kaatsen, welke laatste deeltjes daarna belangrijk aan snelheid hebben ingeboet.

II. De werking van een atoomcentrale van het Calder-Hall type.

Het primaire doel is, zoals bekend, het opwekken van warmte-energie, waarbij in dit geval als brandstof natuurlijk-uranium wordt gebruikt. De ontwikkelde primaire warmte-energie

moet nu op een dusdanige manier „bewerkt” worden, dat uiteindelijk omzetting in elektrische energie mogelijk is. In het onderhavige geval geschiedt de bewerking van de warmte-energie in twee fasen.

1e fase.

Langs de brandstofelementen, waarin zich de uranium-splijtstof bevindt, wordt koolzuur (CO₂) geleid. De brandstofelementen dragen hun warmte-energie over aan het koolzuurgas, dat dus op zijn beurt als koelmiddel fungeert.

2e fase.

Het koolzuurgas wordt, onder druk, naar de zgn. warmtewisselaar gevoerd. Het „hete CO₂ gas” draagt de warmte weer over aan het zich in de warmtewisselaar bevindende water (tweede koelmiddel). Dit water wordt in de vorm van stoom (ten gevolge van de overgedragen hitte) eveneens onder druk naar de generatoren gevoerd, waar op de bekende conventionele wijze omzetting plaats heeft in elektrische energie.

III. Voornaamste onderdelen van een atoomcentrale (Calder-Hall-type) ²⁾.

A. De kern (core) van de reactor. De kern van de reactor is opgebouwd uit grafietblokken (tezamen de moderator genoemd). In deze grafietblokken bevinden zich de brandstofelementen, die het natuurlijk-uranium bevatten.

B. De drukketer, geconstrueerd uit roestvrije stalen platen, die de gehele kern omgeeft. Het CO₂ gas circuleert binnen de drukketer langs de brandstofelementen.

C. Buizenstelsels met, circulatiepompen om het CO₂ gas naar de warmtewisselaars te transporteren en weer terug in de reactor.

D. Het biologisch schild (primaire en secundaire), dat de gehele drukketer (dus inclusief de kern) omgeeft en tot doel heeft het beschermen van het bedienend personeel tegen radioactieve uitstraling.

E. De laad- en ontladmachine, die zich boven de drukketer bevindt en die „tijdens operationeel gebruik” de reactorkern van verse brandstofelementen voorziet en verbruikte brandstofelementen verwijdert.

F. De warmtewisselaar.

G. De turbogeneratoren.

H. Elektrische instrumenten voor bediening, controle en regeling.

¹⁾ Zie: „Een prognose van de brandstofkosten van kernenergiecentrales een hachelijke onderneming” in „E.-S.B.” van 25 maart 1959.

²⁾ Vgl. hiervoor figuur 1. opgenomen in het artikel „Productiekosten van kernenergie in Nederland” door Drs. B. de Boer in „E.-S.B.” van 5 maart 1958.

J. Betonfunderingen voor o.a. de drukketel en turbogeneratoren.

K. Gebouwen, waaronder het ketelhuis.

De kapitaalkosten.

Het voorbeeld betreft een schatting van de componenten der kapitaalkosten van de Hunterstone-centrale, vermoedelijk gereed voor operationeel gebruik in 1962 en met een elektrisch vermogen van ca. 300 MW. Steller dezès heeft getracht (in navolging van Hardung) de verschillende kostencomponenten toe te rekenen aan een viertal kostencentra. De authentieke gegevens luiden in Duitse Markten, in dit voorbeeld in gulden (1 DM = f. 0,90).

Kostenfactoren	Mln. gl.	(pCt. van het totaal)	Kostencentra
1 Beton voor afscherming en andere constructies	12,2	(2,6)	Warmte-energie opwekkingsfase 187,3 (40,4)
2 Stalen drukketel (met voorzieningen voor gastoevoer)	8,9	(1,9)	
3 Grafiet voor de moderator (en reflector)	32,4	(7,0)	
4 Uranium brandstofelementen voor de initiële kernlading	117,0	(25,2)	
5 Elektrische installaties	15,9	(3,5)	
6 Laad- en ontladmachine	0,9	(0,2)	
7 Warmtewisselaars	16,4	(3,5)	Warmte-energie overdrachtsfase A Hoofdsysteem B Hulpsysteem 71,0 (15,2)
8 Gas- en stoomleidingen	5,6	(1,2)	
9 Hoge druk ventiel	5,6	(1,2)	
10 Pompen voor gascirculatie (inclusief motoren)	15,9	(3,4)	
11 Fundamenten en montagearbeid	2,8	(0,6)	
12 Storings- en controlevoorzieningen	2,3	(0,5)	
13 Diversen (stationaire kranen e.d.)	2,3	(0,5)	
14 Opslagtanks	11,7	(2,5)	
15 Voorzieningen voor gasreiniging	2,3	(0,5)	
16 Diversen	6,1	(1,3)	
17 Turbogeneratoren	36,0	(7,8)	Omzettingssfase warmte-energie in elektrische energie (incl. de elektrische centrale) 79,6 (17,2)
18 Fundamenten	1,4	(0,3)	
19 Condensatoren en pompen	9,1	(2,0)	
20 Elektrische controlevoorzieningen	3,7	(0,8)	
21 Hulpstroomsysteem	5,1	(1,1)	
22 Transformatorstation	8,9	(1,9)	
23 Bedieningsinstallaties	5,1	(1,1)	
24 Diversen (buisen, kranen e.d.)	10,3	(2,2)	
Bouwwerken			Bouwwerken Terreinen Overige 126,1 (27,2)
25 Ketelhuis	59,4	(12,8)	
26 Schoorstenen	4,7	(1,0)	
27 Bassins (water)	5,6	(1,2)	
28 Diversen	11,7	(2,5)	
29 Terreinen	35,2	(7,6)	
30 Overige	9,5	(2,1)	
Algeheel totaal	464,0	(100,0)	

De verbijzondering van de totale kosten naar kostencentra biedt enerzijds de mogelijkheid meer inzicht te verkrijgen in de structuur van de kosten, anderzijds wordt hierdoor veelal een betere ondergrond verkregen voor het opstellen van prognoses. Voor verdieping van het inzicht in de (kapitaal)kostenstructuur van een kernenergiecentrale leent zich wellicht het systeem zoals, zij het indirect, is aangegeven door Hardung. Volgens dit systeem worden de kapitaalkosten verbijzonderd naar o.a. 1. de warmte-energie opwekkingsfase; 2. de warmte-energie overdrachtsfase en 3. de omzettingssfase, waar warmte-energie via mechanische energie in elektrische energie wordt omgezet. Deze fasen dragen een min of meer autonoom karakter en kunnen zeer goed als kosten centrum worden bestempeld. De kosten, verbonden aan bouwwerken, terreinen en enkele nevenposten, zijn in een vierde kosten centrum verenigd.

Gronheid behandelt in zijn dissertatie: „Die Kostenstruktur von Atomkraftwerken” eveneens dit economisch

aspect. Deze auteur denkt aan een indeling in groepen kostensoorten, die o.a. ook geldend zijn voor conventionele centrales, t.w. bouwtechnische, machinetechnische en elektrotechnische, welke uiteindelijk culmineeren in twee hoofdkostencentra, het reactor gedeelte en het conventionele gedeelte. Deze indeling biedt dus een vergelijkingsbasis met conventionele centrales. Het systeem Hardung biedt de mogelijkheid inzicht te verkrijgen in de functionele c.q. produktietechnische kapitaalkostenstructuur. Nagegaan kan bijv. worden wat de kostenverlagende invloed is van een nieuwe vinding op de kapitaalkosten van een bepaalde fase en tevens de eventuele doorwerking hiervan op de andere fasen. Hiermede is dus tevens een verticale vergelijkingsbasis geschapen.

In tabel 1 is een recapitulatie gegeven van de absolute hoogte van de vier reeds eerder genoemde kostencentra, terwijl tevens het aandeel van elke kostenplaats, zowel absoluut als relatief, in de kapitaalkosten per kW. is berekend.

TABEL 1.

Kostencentra	Absolute hoogte der kosten in mln. gl.	Kosten per kW in gl. (kol. 2 : 3000.000)	In procenten van het totaal
1	2	3	4
Warmte-energie opwekkingsfase	187,3	624	41
Warmte-energie overdrachtsfase	71,0	237	15
Omzettingssfase	79,6	265	17
Gebouwen, terreinen, overige	126,1	420	27
Algeheel totaal	464,0	1.546	100

Aangezien het in de bedoeling ligt om de kapitaalkostenstructuur en het gewicht van de kapitaalkostencomponenten te onderkennen, zijn deze uitgedrukt per vermogen van een centrale (kW). Het aantal kW, dus het vermogen van een centrale, is een gegeven grootheid. Het aandeel van de kapitaalkosten in de prijs per kWh is enerzijds afhankelijk van de hoogte van deze kosten, anderzijds van factoren als levensduur van de centrale, afschrijvingspercentage, belastingfactor. Deze laatste factoren dragen een meer subjectief karakter en kunnen het aandeel van het kapitaal gedeelte in de kWh-prijs sterk doen schommelen.

In tabel 2 is de hoogte van een aantal kostenfactoren aangegeven, die bepalend zijn voor de absolute hoogte van de onderscheiden kostencentra.

TABEL 2.

Kostenfactoren	Absolute hoogte der kosten in mln. gl.	In pCt. van de	
		totale kosten	kostencentra
Uranium brandstofelementen	117,0	25,2	62,5
Grafiet voor de moderator	32,4	7,0	17,3
Warmtewisselaar	16,4	3,5	23,1
Pompen voor gascirculatie (incl. motoren)	15,9	3,4	22,4
Turbogeneratoren	36,0	7,8	45,2
Ketelhuis	59,4	12,8	47,1
Terreinen	35,2	7,6	27,9
Totaal	312,3	67,3	67,3

Ontwikkeling van de kapitaalkosten.

Voor een prognose van de kapitaalkosten kan van de veronderstelling worden uitgegaan, dat het centrale-systeem al dan geen revolutionaire wijzigingen ondergaat. In het onderhavige geval zal dit laatste worden aangenomen. Mag er in de toekomst worden gerekend op een aanzienlijke vermindering van de kapitaalkosten en zo ja van welke factoren is deze kostenverlaging dan afhankelijk?

Kostenverlaging kan in principe op drie manieren worden bereikt, nl. indien men er in slaagt:

1e. bij gelijkblijvende produktie (aantal kWh) de absolute hoogte der kosten van één of meer kostenfactoren te verlagen;

2e. bij nagenoeg gelijkblijvende kostenstructuur het aantal kWh (de produktie) te verhogen.

- Te verwachten is, dat zich een combinatie van beide mogelijkheden zal voordoen.

Ad 1. Kostenverlagende factoren zijn o.a.:

a. lagere ontwikkelings- en constructiekosten, door verkregen grotere ervaring bij seriebouw van een bepaald type centrale;

b. normalisatie, typisatie, grotere technologische ervaring;

c. produktie op grote schaal van bepaalde onderdelen, bijv. brandstofelementen;

d. toepassing van goedkopere materiaalsoorten.

In het bijzonder t.a.v. de kostenfactoren (zie tabel 2) uranium, brandstofelementen, grafiet (blokken) en gebouwen (o.a. ketelhuis), is kostenverlaging in de toekomst niet uitgesloten. Ook met betrekking tot de post terreinen kan dit het geval zijn. Momenteel moet nl. rekening worden gehouden met een aanzienlijke veiligheidszone; inkrimping hiervan in de toekomst door grotere bedrijfszekerheid behoort niet tot de onmogelijkheden.

Ad 2. Wanneer de produktie, m.a.w. het aantal kWh, toeneemt bij gelijkblijvende kostenstructuur zal dit uiteraard een reducering van de kapitaalkosten per kWh tot gevolg hebben. Toeneming van de produktie is o.a. afhankelijk van:

1. toeneming van het thermisch vermogen, hetgeen bereikt kan worden door opvoering van de gemiddelde temperatuur der brandstofelementen. Momenteel kan de gemiddelde temperatuur op ca. 400° C worden gesteld; de verwachting is dat deze in de naaste toekomst opgevoerd kan worden tot ruim 500° C;

2. verbetering van de warmte-energie overdracht, door bijv. hogere koelmiddeltemperaturen en vermindering van het warmte-energieverlies.

Gronheid verstrekt over het warmte-energieverlies de volgende gegevens:

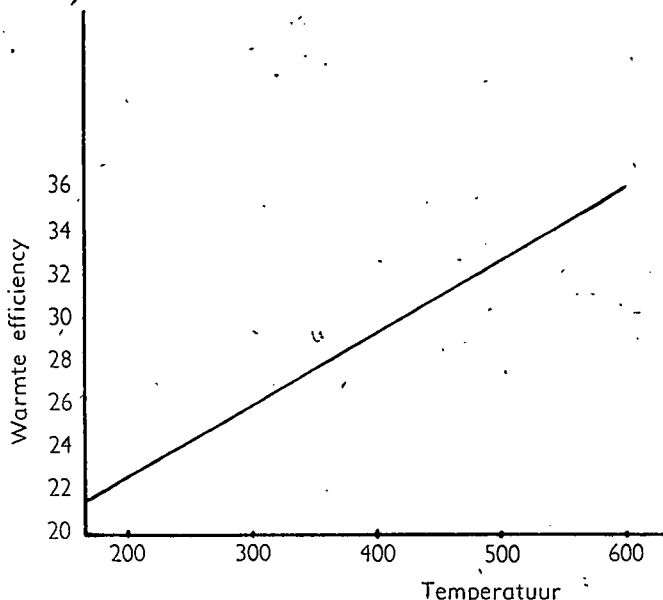
Totale reactor warmte-energie	100 pCt.
Verlies aan warmte-energie door:	
a. koelwater a)	65 pCt.
b. uitstraling en leidingen	4 pCt.
c. mechanisch verlies	1 pCt.
d. elektrisch verlies	1½ pCt.
Nuttig bruto-effect	71½ pCt.
	28½ pCt.

a) In de turbine wordt slechts een gedeelte van de met de stoom toegevoerde warmte-energie in mechanische energie omgezet. Het grootste gedeelte verdwijnt met de afgevoerde stoom in de condensator en wordt daar via het koelwater aan de omgeving afgegeven.

Hierbij komt nog een verlies door eigen elektrisch verbruik. Omgerekend in (totale) warmte-energie betekent dit een verlies van ca. 2,5 pCt. Het nuttig netto effect is dus ca. 26 pCt.

In grafiek 1 is de invloed weergegeven van de temperatuur van het koelmiddel (stoom van de warmtewisselaars) op de warmte-efficiency (nuttig effect).

GRAFIEK I.

Een derde mogelijkheid tot kostenverlaging per kWh kan besloten liggen in het bouwen van centrales van hetzelfde type, maar met een grotere produktie-omvang, dus in plaats van een centrale van het Hunterstone-type van 300 MW, een van 500 MW. Opzettelijk wordt gesproken van „kan”, want naast kostenverlagende spelen bij toenemende produktie-omvang eveneens kostenverhogende invloeden een rol. De praktijk zal leren, wat de optimale produktieomvang van een bepaald type centrale is.

Het gevaar van schattingen.

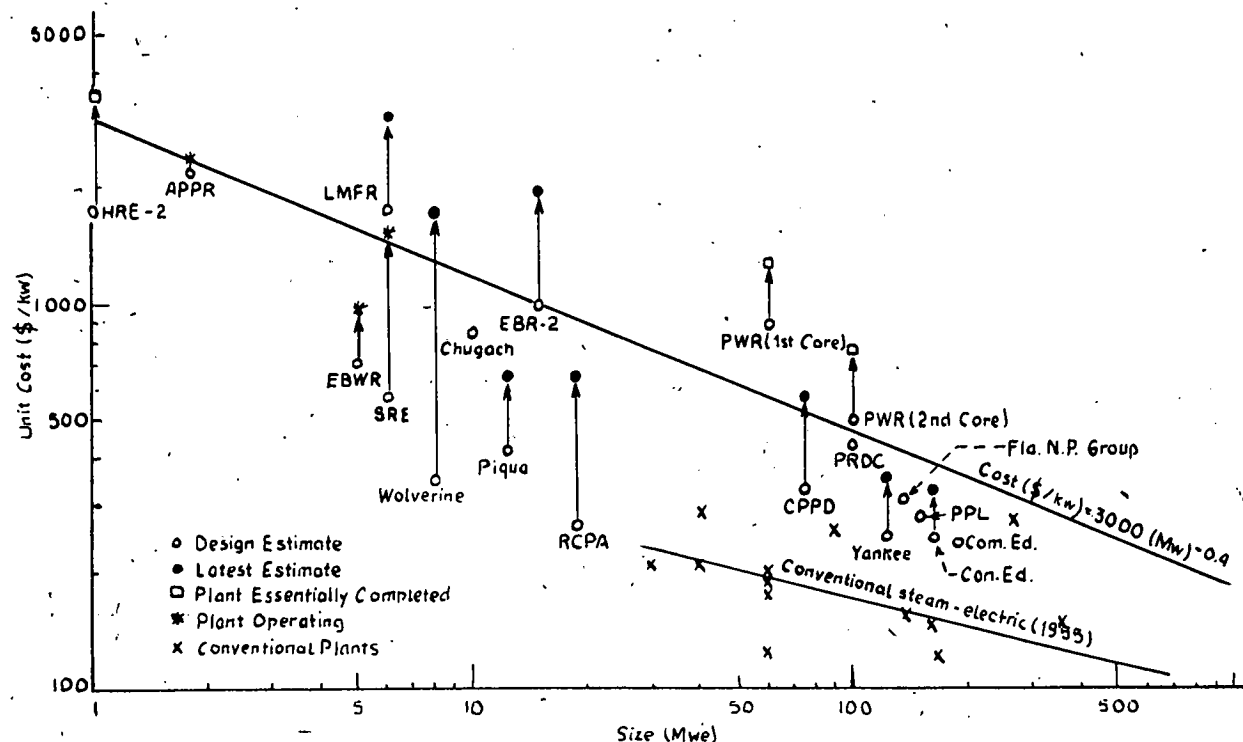
Ten slotte zij nog gewezen op het feit, dat de ervaring heeft geleerd, dat de bij de aanvang van de bouw van een centrale begrote kapitaalkosten veelal te laag zijn gebleken. De werkelijke kapitaalkosten liggen in het algemeen op een veel hoger niveau dan oorspronkelijk was voorzien, hetgeen enerzijds te wijten is aan een onvoldoende gedetailleerde begroting, anderzijds aan gebrek aan constructie-ervaring. Interessante gegevens hieromtrent, ontleend aan een artikel van James A. Lane in „Nucleonics”, zijn in grafiek 2 op blz. 809 weergegeven.

Duidelijk wordt hier de discrepantie aangetoond tussen de bij de aanvang van de bouw van een groot aantal Amerikaanse kernenergiecentrales begrote kapitaalkosten (per kW) en de werkelijke kapitaalkosten (per kW) na voltooiing, of de laatst bekende schattingen. Opvallend is het, dat de werkelijke kapitaalkosten (of de laatst bekende schattingen hiervan) dichter bij de „getrokken” lijn liggen dan de oorspronkelijk begrote kapitaalkosten. Deze lijn stelt — naar Amerikaanse berekeningen — het theoretisch verband voor tussen de kapitaalkosten per kW en de reactorgrootte, d.w.z. het aantal kWh.

's-Gravenhage.

Drs. J. ANTEN.

GRAFIEK II.

Verkort jaarverslag van de Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut over 1958

Algemeen.

De naamwijziging van het Instituut, noodzakelijk geworden door het van kracht worden van de Wet op de Stichtingen, kreeg op het einde van het verslagjaar haar beslag. In december werd de daartoe strekkende notariële akte verleden. In de naam van onze organisatie is nu het woord „Stichting” opgenomen gelijk uit de titel van dit verslag blijkt. Eveneens werd in het verslagjaar een tweede statutenwijziging van kracht; deze wijziging bracht het aantal onzer Curatoren statutair van 15 op 16 leden.

Besturende colleges.

Het Curatorium, onder voorzitterschap van Jhr. Mr. J. H. Loudon, was gedurende het gehele verslagjaar voltallig. Aan het begin van het verslagjaar namen de heren J. Kraayenhof en Dr. W. T. Kroese zitting in dit college; aan het einde van 1958 traden de heren Mr. R. A. H. M. Dobbelman en Mr. W. H. Fockema Andreae als curator af. Hun plaatsen en die ontstaan door uitbreiding van het aantal zetels, werden vervuld door de heren Dr. Ir. B. Bölger, Mr. Dr. L. F. H. Regout en Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk.

In het Dagelijks Bestuur hadden zitting de heren Jhr. Mr. J. H. Loudon, voorzitter, Ir. K. van der Pols, onder-voorzitter, en Mr. W. H. Fockema Andreae, penning-meester.

Organisatie.

De directie, bestaande uit de heren Prof. Ch. Glasz, Prof. Dr. L. M. Koyck, Prof. H. W. Lambers en Prof. Dr. J. Tinbergen, bleef in het verslagjaar ongewijzigd.

In de personeelsbezetting kwamen geen belangrijke veranderingen voor.

Aan het einde van het verslagjaar telde het Instituut 49 medewerkers; 29 van hen waren doctorandi in de economische wetenschappen. Voorts waren 1 landbouwkundig ingenieur, 1 sociograaf en 1 socioloog aan het Instituut verbonden.

Een toenemend aantal buitenlanders nam deel aan het onderzoekingswerk met betrekking tot de evenwichtige economische groei van achtergebleven gebieden (Balanced International Growth). Zij zijn niet begrepen in de vermelde getallen.

In het verslagjaar werd het onderzoekingswerk van Balanced International Growth, onder leiding van Prof. Dr. J. Tinbergen, intensief voortgezet. Eens te meer bleek daarbij de wenselijkheid, dat de mogelijkheid zou worden geschapen studenten door middel van een speciale opleiding in te wijden in de economie van de onderontwikkelde gebieden.

Hieraan werd in het verslagjaar tegemoet gekomen doordat aan de Nederlandsche Economische Hoogeschool een „Vormingscentrum voor Ontwikkelingsprogrammering” werd gesticht, welk centrum eveneens onder leiding staat van Prof. Tinbergen. De theoretische opleiding van de onderzoekers op dit terrein van de economische wetenschap is daarmede in belangrijke mate door de Hoogeschool overgenomen. Het praktische onderzoekingswerk blijft op het instituut geschieden. Teneinde een goed functioneren van beide organisaties te zelfder tijd te garanderen, trad de heer H. C. Bos, ec. drs., die Prof. Tinbergen bij zijn

werkzaamheden in het Instituut ter zijde staat, eveneens in gedeeltelijke dienst van het Vormingscentrum.

Werkzaamheden.

1. *Economisch-Statistische Berichten.*

De Redactie van het Weekblad leed een ernstig verlies door het overlijden van Prof. Dr. Mr. F. de Vries. Prof. De Vries is een van de initiatiefnemers tot de oprichting van het Instituut in 1929 geweest en nam gedurende vele jaren als Directeur deel aan de leiding van de werkzaamheden. Na zijn afscheid als hoogleraar in Rotterdam bleef hij een toegewijd lid van de Redactie van Economisch-Statistische Berichten.

In de Commissie van Advies voor België kwam in het verslagjaar geen verandering.

De gebeurtenissen in Indonesië in de laatste maanden van 1957 bleven ook voor het Instituut niet zonder gevolgen: de abonnementen in Indonesië gingen verloren. Het aantal abonnees in Nederland vertoonde ook in 1958 een toeneming, zij het onvoldoende om de vermelde teruggang geheel te compenseren.

De kopijpositie was gunstig, in sommige maanden zelfs ruim te noemen. Ook in 1958 werden drie speciale nummers uitgebracht, en wel het nummer van 29 oktober: „Managing the manager”, het nummer van 26 november: „De Sowjet-Unie als mededinger en marktpartij” en het nummer van 24 december: „Peiling 1958”. Drie nieuwe kronieken werden geopend: de „E.E.G.-kroniek”, verzorgd door Prof. Dr. J. Kymmell, de „Euratom-kroniek”, verzorgd door Dr. H. Riemens en de „Europa-bladwijzer”, verzorgd door het Europa-Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden. Uit vele reacties is gebleken, dat voor deze kronieken grote belangstelling bestaat.

2. *Onderzoekingswerk.*

Meer dan in voorgaande jaren waren de activiteiten van de researchafdeling van het Instituut op enige facetten van twee grote probleemreeksen gericht, die een deel van het Nederlandse bedrijfsleven in 1958 intrigeerden.

In de eerste plaats betrof het hier het probleem van de substitutie tussen kolen en olie. Zowel op het niveau van de verbruikshuishouding als van de industrie, kreeg het Instituut het verbruik van beide brandstoffen en de redelijkerwijs te verwachten ontwikkeling daarvan in de nabije toekomst te analyseren. Sommige van deze onderzoekingen waren met de jaarwisseling nog niet afgesloten. In de tweede plaats werden onderzoekingen verricht teneinde voor enige bedrijfstakken de gevolgen van de komende economische integratie in West-Europa na te gaan. Een dezer onderzoekingen werd verricht in samenwerking met het Institut für Weltwirtschaft in Kiel. Onderzoekingen van kleinere omvang hadden als onderwerp het verbruik van enige consumptiegoederen en de stand van de conjunctuur in de Verenigde Staten.

Het „regionale onderzoekingswerk” had enerzijds betrekking op verschillende aspecten van gemeentelijke activiteiten en anderzijds een meer algemeen landelijk karakter. In het kader van de eerstgenoemde onderzoekingen werden rapporten samengesteld over scholenbouw, woningbouw, aantallen te projecteren winkels in nieuw te bouwen wijken enz. Voorts werden, om enkele voorbeelden te noemen, statistische bewerkingen van plaatselijke verkiezingsuitslagen verricht, een onderzoek ingesteld naar de levensomstandigheden voor bejaarden voor de gemeente Delft en de vakantiebesteding van de school- en

BINNENKORT VERSCHIJNT

een speciaal nummer

van „E.-S.B.”

over het

NOORDEN DES LANDS

bedrijfsjeugd in dezelfde gemeente tot een onderwerp van onderzoek gemaakt.

Landelijk van karakter was een vestigingsplaats-onderzoek verricht voor de Wetenschappelijke Commissie van de Rijksdienst voor het Nationale Plan. Dit onderzoek wees zeer sterk op het belang van stedelijke agglomeraties als voornaamste bepalende grootheid voor de vestiging van industrieën. Een ander aspect van ditzelfde vraagstuk was onderwerp van studie in een opdracht voor de gemeente Deventer, welke gemeente het Instituut heeft belast met de bestudering van de mogelijkheden van een verdere groei van het inwonertal.

Ook dit jaar werden verschillende bedrijfsvergelijkende onderzoekingen verricht. Zo werd, in samenwerking met het Bedrijfs-Economisch Instituut te Groningen, het Instituut voor Sociaal en Economisch Onderzoek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en het Economisch Sociologisch Instituut te Tilburg, gerapporteerd over de rentabiliteit van de zgn. „uitbreng” in verschillende detailhandelsbedrijven. Een en ander geschiedde onder auspiciën van het Economisch Instituut voor de Middenstand te 's-Gravenhage. Dit rapport is gepubliceerd; het Instituut nam hiervan het onderzoek naar de bovenbedoelde rentabiliteit van het melkslijtersbedrijf voor zijn rekening.

Een aanvang werd voorts gemaakt met bedrijfsvergelijkende onderzoekingen betreffende de overheids- en instellingswasserijen, zoals wasserijen van ziekenhuizen e.d. en betreffende de personeelsbezetting van gemeenten. Andere studies hebben betrekking op hiermede vergelijkbare onderwerpen; een van deze studies geschiedt in samenwerking met de reeds genoemde instituten in Tilburg en in Amsterdam.

In opdracht van de Ministeries van Binnenlandse Zaken en van Financiën wordt voorts gewerkt aan een studie omtrent de verschillen in de gemeentelijke kapitaaluitgaven van een publiek karakter. Dit onderzoek heeft betrekking op de investeringen van de 36 grootste gemeenten in Nederland in de periode 1952 t/m 1956.

Andere onderzoekingen betroffen onderwerpen als de

te verwachten ontwikkeling van bepaalde zeevrachtenprijzen en de ontwikkeling van het scheepvaartverkeer op het Noordzeekanaal met het oog op de gewenste afmetingen van dit kanaal. Ook de economische aspecten van landaanwinningswerken in het noorden des lands waren onderwerp van studie. Op eigen initiatief werden onderzoekingen verricht op het stuk van de conjunctuur in de Verenigde Staten en van het ondernemersgedrag t.a.v. herinvesterings, dit laatste in samenwerking met het Bedrijfs-Economisch Instituut te Groningen.

De werkzaamheden van *Balanced International Growth* omvatten in 1958 enerzijds adviezen voor derden, anderzijds onderzoekingen die op eigen initiatief werden ondernomen. In het kader van de eerstgenoemde onderzoekingen werden studies verricht van de organisatie en werking van industrieparken in West-Europa, op verzoek van het Stanford Research Institute (Californië); medewerking werd verleend aan de beoordeling van een plan voor de economische ontwikkeling op lange termijn van Algérie; enkele korte nota's over kapitaalverstrekkingen aan onderontwikkelde gebieden werden geleverd. Prof. Tinbergen maakte deel uit van een commissie van deskundigen van de G.A.T.T. teneinde te rapporteren over de toekomstige ontwikkeling van de wereldhandel, inzonderheid met betrekking tot de onderontwikkelde landen.

De onderzoekingen, welke op eigen initiatief werden ondernomen, betroffen o.a. de economische betekenis van het gebruik van tweedehandskapitaalgoederen in minder-ontwikkelde gebieden, het gebruik van meer en minder kapitaalintensieve produktietechnieken in de houtbewerkingsindustrie en een toepassing van een methode ter beoordeling van projecten van wegeaanleg.

Twee buitenlandse gasten voltooiden in het kader van de werkzaamheden van *Balanced International Growth* hun dissertatie: Dr. M. K. Atallah promoveerde op „The long-term movements of the terms of trade between agricultural and industrial products” and Dr. S. Chakravarty op „The logic of investment planning”.

Op de oprichting van het vormingscentrum voor ontwikkelingsprogrammering van de Nederlandsche Economische Hoogeschool is reeds in het begin van dit verslag geweest.

De financiële uitkomsten over het verslagjaar waren bevredigend; het bleek ook nu weer mogelijk het onderzoekingswerk met de inkomsten van opdrachtgevers en de ter beschikking van de Stichting staande fondsen te financieren. De beginnende belangstelling voor het werk van *Balanced International Growth* was verheugend, ook voor hen wier financiële bijdragen de start van het onderzoekingswerk op het terrein van de economie van onderontwikkelde landen mogelijk maakten.

De secretaris van curatoren
J. TINBERGEN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Er is in de maand augustus voor een bedrag van bijna f. 750 mln. aan aanslagen in de vennootschapsbelasting opgelegd, d.i. omstreeks f. 100 mln. meer dan in augustus vorig jaar. Het leeuwedeel van dit bedrag wordt in de periode van 30 september - 10 oktober betaald, en het is dus geen wonder dat de hieruit resulterende krapte zich tijdens de verslagweek geducht heeft doen gevoelen. De krapteperiode was reeds ingeluid ten gevolge van de stijging

der bankbiljettencirculatie die onder invloed van de september-ultimo — wanneer niet alleen de lonen maar ook de kinderbijslagen betaald moeten worden — heeft plaatsgevonden.

Er wordt dan ook druk gebruik gemaakt van de door De Nederlandsche Bank geboden gelegenheid om schatkistpapier met een vervaldatum tussen 29 oktober en 17 november bij haar in disconto te geven, en wel op basis van $2\frac{1}{4}$ pCt. disconto. Aanvankelijk stond van dit papier naar schatting f. 330 mln. uit. In de week eindigend 28 september is reeds voor f. 90 mln. door de Bank opgenomen en in de verslagweek is opnieuw een deel van dit kortlopende papier naar de open marktportefeuille van de Bank verhuisd.

De banken leggen, door het in de volgende kasreserveperiode vervallende papier van de hand te doen, beslag op in de toekomst vrijkomende liquiditeiten, maar hier staat tegenover dat mag worden aangenomen dat de Schatkist zich juist in die periode weer van een deel der vergaarde belastingmiddelen zal gaan ontdoen. Zo zal bijv. op 25 oktober a.s. de kwartaalsuitkering aan de gemeenten (ruim f. 250 mln.) plaatsvinden. M.a.w. de interventie van de Bank verzacht de schommelingen op de geldmarkt en maakt het voor de banken in mindere mate noodzakelijk om, vanwege een tijdelijke krapte-toestand, tot liquidatie van hun buitenlandse beleggingen over te gaan.

De kapitaalmarkt.

Aan de onzekerheden omtrent de ontwikkeling van de factoren die momenteel het Amerikaanse koerspeil beïnvloeden — de staalstaking, het peil der defensie-uitgaven, het verloop van de rentestand — is in de verslagweek geen einde gekomen. Er hebben zich dan ook flinke koersschommelingen voorgedaan, die het Dow Jones gemiddelde voor industrials per saldo op een iets hoger niveau hebben gebracht.

Het belangrijkste nieuws op de Nederlandse kapitaalmarkt was het mislukken van de emissies Amsterdam en Rotterdam, beide groot f. 25 mln. Inschrijvingen op de $\frac{1}{2}$ pCt. aangeboden $4\frac{1}{4}$ pCt. obligaties werden volledig toegewezen. Dit stond wel in schrille tegenstelling tot het resultaat van de uitgifte door de Bank voor Nederlandsche Gemeenten van f. 75 mln. $4\frac{1}{2}$ pCt. obligaties a pari, waarop vorige week de inschrijving openstond. Deze lening werd vele malen overtekend, zodat op de inschrijving een belangrijke reductie moest worden toegepast. Toch ware het onjuist de reële belangstelling voor beide emissie-typen alleen en uitsluitend af te meten aan de mate van overtekening. Als eenmaal wordt aangenomen — zoals bij de lening B.v.N.G. — dat een lening overtekend gaat worden ontstaat de neiging om te gaan majoreren, d.w.z. om voor een groter bedrag in te schrijven dan in overeenstemming is met de reële behoeften. Dit majoreren kan op twee plaatsen geschieden, nl. enerzijds bij de (particuliere dan wel institutionele) beleggers, en anderzijds bij de inschrijfkantoren. Majoreren deze laatste, en vindt ten gevolge hiervan overtekening plaats, waardoor een dienovereenkomstige reductie op de inschrijvingen nodig wordt, dan kan het zeer wel zijn dat de belegger van deze, officieel in de couranten aangekondigde, reductie in het geheel niets of slechts zeer weinig bemerkt, m.a.w. dat hij een (vrijwel) volledige toewijzing krijgt.

Omgekeerd zou ook gesteld kunnen worden dat de mislukking van de $4\frac{1}{4}$ pCt. emissies geen geheel zuivere maatstaf vormt voor de plaatsingsmogelijkheid van dit type obligaties. Gezien de omstandigheid dat de leningen

Amsterdam en Rotterdam door een tweetal bankconsortia werden overgenomen, en dat een marge van maximaal 2 pCt. tussen de overnemings- en de emissiekoers volgens de rentegamma-voorschriften geoorloofd is, zou bij sommige beleggers de verwachting een rol gespeeld kunnen hebben dat zij, na het mislukken der emissies, een gedeelte van deze marge voor zich zouden kunnen opeisen. Dit „spelen met de marge” zou ook een verklaring kunnen opleveren voor het op het eerste gezicht nogal merkwaardige verschijnsel dat een rechtstreekse lening door de gemeenten Tilburg en 's Hertogenbosch werd aangekondigd, nadat het reeds vrijwel vaststond dat er weinig kans van slagen voor de emissies Amsterdam en Rotterdam aanwezig was. Of aldus aan de margebepaling in de rentegamma-voorwaarden een lang leven beschoren zal zijn moet men nu maar afwachten.

Volgens de dividendstatistiek van „Het Financieele Dagblad” hebben er in de eerste acht maanden van dit jaar 418 dividenddeclaraties plaats gevonden, evenveel als in de dienovereenkomstige periode van 1958. Deze declaraties betekenen in 116 (v.j. 88) gevallen een verhoging van het dividend, en in 61 (v.j. 118) gevallen een verlaging.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	25 sept. 1959	2 okt. 1959
Algemeen	255	307	302
Internat. concerns	375	441	434
Industrie	174	227	225
Scheepvaart	151	156	152
Banken	138	186	179
Indon. aand.	103	134	133
Aandelen				
Kon. Petroleum	f. 183,20	f. 158,70	f. 154,30
Unilever	452	647	643½
Philips	493¼	644	633½
A.K.U.	262	376	371¼
Kon. N. Hoogovens	341	573½	578½
Van Gelder Zn.	193	244	240¼
H.A.L.	158½	161½	159
Amsterd. Bank	253½	329¼	315¼
Ver. H.V.A. Mij-en	131½	147½	148¼
Staatsfondsen				
2½ pCt. N.W.S.	59¼	57½	57
3½ pCt. 1947	90½	92½	92½
3¼ pCt. 1955 I	87¼	89¼	89¼
3 pCt. Grootboek 1946	88¼	90	90½
3 pCt. Dollarlening	90¼	90½	90½
4½ pCt. Nederland 1958	99½	100¼	100¼
Diverse obligaties				
3½ pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI	90¼	93¼	95
3¼ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III	91¼	87½	87½
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	89	93½	93
3¼ pCt. Philips 1948	95	96¼	95½
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank	83½	87¼	88¼
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957	110	109½	109
New York				
Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	588	633	637

M. P. GANS.

Bij onze Levensverzekering Maatschappij is plaats voor een

jurist

of

econoom

die — na een opleiding van enkele jaren in het levensverzekeringsbedrijf — zal worden aangesteld in een verantwoordelijke functie op commercieel gebied.

Leeftijd tot 30 jaar.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige inlichtingen omtrent levensloop en studieresultaten, vergezeld van een recente pasfoto te zenden aan de personeelschef, Groenhovenstraat 2 te 's-Gravenhage, onder vermelding van de letters J. L.

DE NEDERLANDEN VAN 1845

Alle verzekeringen

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON 11 19 80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

EERSTE NEDERLANDSCHE

- PENSIOEN REGELINGEN
- RISICO - HERVERZEKERING VAN PENSIOENFONDSEN

HOOFDKANTOOR
JOHAN DE WITTLAAN 50
's-GRAVENHAGE
TEL. (070) 51.43.51
POSTADRES: POSTBUS 5

Deze topfunctionaris verdient een topsalaris maar... kan hij ook bogen op een voldoende pensioenregeling?

Veelal niet! Hij moge dan al opgenomen zijn in de voor de overige werknemers getroffen voorziening doch deze blijkt doorgaans te gering in verhouding tot zijn inkomen. Hij ontvangt evenwel één zodanige beloning voor zijn arbeid dat hij geacht kan worden financieel in staat te zijn zelf de toekomst voor zich als ook voor zijn na te laten betrekkingen in geval van zijn vooroverlijden veilig te stellen hetzij door zelf-sparen dan wel door het aangaan van een levensverzekering.

In deze opvatting nu is een kentering gekomen en de oorzaken daarvan zijn niet ver te zoeken. De zware tol die de fiscus speciaal van de hogere inkomens heft en de steeds stijgende kosten van levensonderhoud zijn wel de voornaamste. Deze maken het voor hogere functionarissen steeds moeilijker de benodigde gelden voor de verzekering van hun toekomst af te zonderen.

In werkgeverskringen wordt er dan ook steeds meer toe overgegaan voor het onmisbare leidinggevende personeel — waarbij ook nog al eens in het geval van een naamloze vennootschap de directie zelf wordt betrokken — een aparte pensioenregeling op te zetten los van de voorziening voor de andere werknemers.

Ter waarborging van de daaruit voortvloeiende aanspraken nu verdient een verzekeringsovereenkomst alleszins aanbeveling!

R. Mees & Zoonen zullen in hun hoedanigheid van assurantiemakelaars voor belangstellenden gaarne vrijblijvend een voor de werkgever, zijn staf en de fiscus aanvaardbaar en ook praktisch uitvoerbaar plan voor dusdanige regelingen uitwerken. De plaats van de assurantiemakelaar immers is en blijft die tussen de vragers naar en de aanbieders van verzekering. Hij immers paart kennis van het vak en het bedrijf alsmede wetenschap op het terrein van het recht, de fiscale en sociale wetgeving aan neutraliteit en objectiviteit.

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM - AMSTERDAM - 'S-GRAVENHAGE - DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN - ALBLASSERDAM

Financieel voordeel

door zuiver

gefundeerd oordeel.

Het Bureau voor Personeelverzekering van Amstleven geeft adviezen over de stichting van een pensioenfonds gebaseerd op alle feiten, welke een rol spelen bij dit belangrijke besluit.

Onafhankelijke financiële, fiscale en organisatorische adviezen van specialisten garanderen u een zo juist mogelijke vorm van personeelverzekering.

Adviseurs van het Bureau staan u gaarne ten dienste bij het opstellen van plannen voor een fiscaal voordelig en uit een oogpunt van risicodekking „waterdicht” pensioenfonds.

Vraag in ieder geval de brochure „Van uitzondering tot regel”; deze bevat in het kort alle belangrijke feiten.

**BUREAU VOOR
PERSONEELVERZEKERING**

AMSTLEVEN

vacatures

Ter uitbreiding van zijn organisatie zoekt het
BUREAU VOOR GROEPSVERZEKERING

van de

NATIONALE LEVENSVERZEKERING-BANK N.V.

en de

N.V. LEVENSVERZEKERING-MIJ. van DE NEDERLANDEN VAN 1845

een jurist of econoom

met commerciële ambitie,

die na een degelijke voorbereiding in aanmerking kan komen voor een verantwoordelijke functie, waaraan een dienovereenkomstige honorering en pensioen zijn verbonden.

Zonodig kan hulp bij huisvesting worden geboden.

De maximumleeftijd is 35 jaar.

Eigenhandig geschreven brieven met een uitvoerige beschrijving van levensloop en een recente pasfoto te richten aan de directie van de Nationale Levensverzekering-Bank N.V., Postbus 796, Rotterdam.

thans weekblad!!

Hiermee wint dit speciaal op de particuliere belegger ingestelde tijdschrift zeer aan actualiteit.

Verder gaat Bel-Bel thans ook 1x per 14 dagen de koersen van **incourante fondsen** publiceren, verstrekt door de Nederl. Credietbank N.V.

Abonnementen (per jaar f 19,—; per kwartaal f 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

**VRAAGT EEN
GRATIS PROEFNUMMER!**

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

Het Nederlands Verbond van Vakverenigingen vraagt voor zijn wetenschappelijk bureau een

economisch medewerker

die onder meer belast zal worden met uitvoering en beoordeling van produktiviteitsberekeningen als basis voor de loonvorming.

Gedagidgen dienen in staat te zijn zich snel in de problematiek der produktiviteitsberekening in te werken.

Kennis van loonpolitieke en loontechnische vraagstukken strekt tot aanbeveling. De voorkeur gaat uit naar een academisch gevormd econoom.

Sollicitaties binnen 14 dagen te richten aan het N.V.V., P. C. Hoofdstraat 180, Amsterdam-West.

Over de gehele wereld treft u kantoren van de N.H.M. aan. Het is voor de moderne zakenman van onschatbaar belang dat hij voor zijn internationale zaken gebruik kan maken van de diensten van een internationale bank. De N.H.M. is zowel in de landen van het Verre en Nabije Oosten als in Oost-Afrika en Amerika met eigen kantoren vertegenwoordigd en kan u waardevolle inlichtingen uit de eerste hand verschaffen.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Hoofdkantoor: Amsterdam, Vijzelstraat 32
160 kantoren in binnen- en buitenland

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon 139360
Telex 21103

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 114620
Telex 22199

Westersingel 88
Postbus 502

NEDERLANDSE PARTICIPATIE MAATSCHAPPIJ N.V.

Opgericht in 1948 door levensverzekeringmaatschappijen, banken en andere lichamen, voor het verschaffen van financieringsmiddelen, inzonderheid door deelneming in het aandelen kapitaal van middelgrote ondernemingen.

gevestigd te Amsterdam
Keizergracht 271-275

CENTRAAL BEHEER

Singel 126-130, Amsterdam-C.

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

WET-RISICO

Bedrijfs-w.a.-verzekering.

Motorrijtuigverzekering
w.a.-dekking voor alle
motorrijtuigen f. 500.000,-
per gebeurtenis.

Ongevallenverzekering voor
inzittenden van personen-
auto's.

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschade-
verzekering voor industriële
en andere objecten.

Belangrijke besparing op de
premie.

Verzekerd bedrag ruim
2 miljard gulden.

MOLEST-RISICO

Molestverzekering
Ingeschreven bedrag ruim
7 miljard gulden.
Stormverzekering
verzekerd bedrag ruim
1 miljard gulden.

VERVOER-RISICO

Transportverzekering van
goederenzendingen in
binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-,
wezen- en invaliditeitsver-
zekering van werknemers.
Verzekerd bedrag ruim
1 miljard gulden.
Belegd vermogen 250
miljoen gulden.